

Смушак О.М.

РЕАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИХОВУВАННЯ ЗЛОЧИНУ

УДК 343.2/.7

Постановка проблеми. Дискусійні питання, які виникають при встановленні відповідальності за приховування злочину потребують більш ґрунтовного наукового дослідження. Оскільки на сьогоднішній день інститут приховування покликаний сприяти попередженню суспільно небезпечних діянь, викриттю винних та виявленню латентних злочинів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми кримінально-правової політики у сфері відповідальності за приховування злочину присвячені праці таких вчених як, А.С. Беніцький, А.А. Васильєв, М.К. Гнетєв, Д.П. Левічев, А.Д. Макаров, І.А. Ніколайчук, В.Я. Сташенко, М.Х. Хабібулін, А.Н. Ігнатов, та інші. Однак дане питання потребує більш повного законодавчого врегулювання.

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є дослідження особливостей правового регулювання одного з видів інституту причетності до злочину - приховування злочину, та можливість його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інститут приховування покликаний сприяти не тільки попередженню, але і запобіганню суспільно-небезпечних діянь, викриттю винних осіб і виявленню латентних злочинів.

Відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину закріплено в ч. 6 ст. 27 КК, та врегульовано в ст. 396 КК (Приховування злочину) і ст. 189 КК України (Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом).

Заздалегідь не обіцаним приховуванням злочину - це умисна, суспільно небезпечна діяльність осіб, які не брали участі у вчиненні самого злочину, але після його вчинення вжили заходів до його приховування.

Своє регулювання, дане питання отримало в розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» в ст. 396 КК України (Приховування злочину). Слід зазначити, що законодавче закріплення тексту статті 396 КК України має ряд неточностей. Зазначення чіткості норм, які передбачають відповідальність за причетність до злочину в цілому і приховування в тому числі, не є перевагою нашого законодавства. Дана норма (ст. 396 КК) володіє подвійною попереджувальною дією (по відношенню не тільки до осіб, які приховують злочинця, але і до інших злочинців). Тому дана норма має бути повною і доступною для розуміння і дотримання всіма суб'єктами права. З однієї сторони, це більше відповідає змісту норми, з другої – буде здійснювати більший профілактичний вплив на громадян навіть без ознайомлення з її текстом, звертаючи увагу на караність приховування не тільки злочину, але і злочинця.

Приховування злочину на думку І. А. Ніколайчук виступає небезпечною формою протидії розслідуванню, яка перешкоджає встановленню істини в кримінальній справі [1, с. 4]. Заздалегідь не обіцяне приховування утруднює розслідування і подальше розкриття злочинів, перешкоджає дії одному із основних принципів кримінального права – принципу невідворотності відповідальності (кожен хто вчинив злочин, повинен бути притягнутий до відповідальності) а значить, викриття винних і притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Здійснюючи аналіз об'єктивної сторони даного діяння звичайно потрібно погодитись з тим, що приховування характеризується системою умисних, активних дій, оскільки причетність утворюють тільки діяння вчинені з прямим умислом. Винний усвідомлює, що він сприяє укриттю злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, його слідів і бажає цього. При цьому винний повинен усвідомити характер вчиненого злочину, який він приховує, так як кримінальна відповідальність за це діяння можлива при приховуванні не будь-яких злочинів, а лише тяжких та особливо тяжких, перелік яких встановлено в ч.5 і 6 ст.12 КК України. Не можна погодитись з думкою Д. П. Левічева, який вказує, що приховування, може вчинятися як шляхом дії так і бездіяль-

ності [2, с. 13-14]. Дану точку зору підтримує І. А. Бушуєв, М. Х. Хабібুলін, В. В. Стащенко, які зазначає, що заздалегідь не обіцяне приховування злочину – це активна діяльність особи з переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом (ч.6 ст.27 КК) [3, с. 253]. І. А. Бушуєв визначає групу ознак, які притаманні приховуванню основним серед яких є активна поведінка винного [4, с. 59-61]. М. Х. Хабібুলін не підтримує точку зору, яка стосується вчинення приховування шляхом бездіяльності [5, с. 44].

Підсумувавши наведені приклади можна дати наступне визначення поняття *приховування* – *це умисну діяльність осіб, які не брали участь у скоєнні основного злочину як співучасники (а саме не допомагали і заздалегідь не обіцяли надавати будь-яку допомогу виконавцю чи іншим співучасникам), що перешкоджає застосуванню засобів кримінально-правового впливу за скоєння основного злочину за відсутності ознак співучасті в ньому.*

Наступним структурним елементом складу злочину, без якого не може настати кримінальна відповідальність, є суб'єкт злочину. Особа може нести кримінальну відповідальність за вчинене нею суспільно небезпечне діяння лише тоді, коли вона: 1) є фізичною особою, тобто людиною; 2) є осудною; 3) досягла віку, з якого може настати кримінальна відповідальність [6, с. 73]. Перелічені ознаки суб'єкта злочину є обов'язковими, і відсутність хоча б однієї з зазначених ознак означає відсутність складу злочину.

Суб'єкт заздалегідь не обіцяного приховування злочину є загальним – ним може бути фізична осудна особа, яка досягла до моменту вчинення злочину шістнадцятилітнього віку і не брала участі у вчиненні основного тяжкого або особливо тяжкого злочину. Законодавець тут виходить із психофізичних особливостей розвитку особистості, які дозволяють особі досить ясно усвідомлювати соціальний зміст обов'язків, що покладаються на неї, а також розуміння наслідків їх порушення. Приховуючи злочин, суб'єкт не тільки порушує свій громадянський обов'язок, але й інтереси правосуддя та держави в цілому. Характерна особливість суб'єкта приховування полягає в тому, що в даному випадку винний завжди приховує інший – основний тяжкий чи особливо

тяжкий злочин, і його відповідальність залежить від наявності злочину в діях особи, яка його вчинила.

Осудність має велике значення не тільки для встановлення суб'єкта злочину, але і для всього складу діяння в цілому. Здатність правильно розуміти і оцінювати фактичну сторону і значення своїх дій і при цьому керуватись своєю волею і діями, чи утримуватись від необдуманих вчинків відрізняє осудну особу від неосудної.

Свідомість і воля являють собою найважливіші психічні функції. Володіючи здатністю мислити, людина здатна правильно оцінювати свою поведінку, обирає різноманітні її варіанти, які відповідають мотивам, меті, завданням і потребам суб'єкта.

Суб'єктивна сторона злочину полягає в усвідомленні особою, яка є причетною до злочину, суспільної небезпеки свого діяння, це, зокрема, усвідомлення того, що те, до чого вона торкається, має суспільно небезпечний характер та усвідомлення суспільної небезпеки своїх причетних дій до основного злочину.

Є. А. Свінар'ова зазначає, що приховування може бути скоєне не тільки з прямим умислом. Винний усвідомлює, що він допомагає укриттю злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, його слідів, і бажає цього. При цьому винний повинен усвідомити характер скоєного злочину, який він приховує, оскільки кримінальна відповідальність за це діяння можлива при приховуванні не будь-яких злочинів, а лише особливо тяжких [7, с. 142].

Суспільна небезпека приховування полягає в тому, що вона не тільки перешкоджає розкриттю вже вчиненого злочину, але часто укріплює у злочинця уявлення про можливість вчиняти безкарно нові злочини [8, с. 19].

Розглядаючи суб'єктивну сторону дій осіб, причетних до злочину, можна побачити, що вони умисно сприяють приховуванню злочину або реалізації плодів цього злочину. Щодо цього характеристика їх суспільно-небезпечних дій нагадує характеристику дій співучасників злочину: між особами, причетними до злочину, і злочинцями, які скоїли злочин, існує або згода з приводу дій, спрямованих на приховування злочину, або особа, причетна до злочину, усвідомлює характер дій чи намір особи, яка скоїла злочин [9, с. 41].

А. А. Васильєв визначає дві критерії визначення суспільної небезпеки основного діяння:

1) встановлення правозастосовувачем об'єму інформації про основний злочин, якою володіла причетна особа в момент вчинення свого діяння;

2) врахування індивідуальних професійних та інших знань, вмінь і навичок причетної особи [10, с. 10].

Ці два запропонованих критерії дозволяють визначити, чи усвідомлює причетна особа суспільну небезпечність основного злочину.

Слід зазначити, що між особами причетними і особами, які скоїли злочин і прагнуть приховати його, існує певний суб'єктивний зв'язок, який проявляється в достовірних відомостях особи, яка причетна до злочину, обставин злочину, вчинених іншою особою, так і в її поінформованості про характер дій і намірів виконавця злочину, спрямованих на приховування злочину або на реалізацію його плодів.

За характером суб'єктивної сторони приховування може бути вчинене тільки з прямим умислом. При цьому винний усвідомлює, що його дії допомагають приховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, предмети, здобуті злочинним шляхом, та бажає цього.

Метою приховування злочину є перешкодити правоохоронним органам розкрити злочин, а отже, притягнути винних до кримінальної відповідальності.

В. В. Семенов зазначає, що мета приховування злочину – ускладнення встановлення істини в справах, тобто протидія розслідуванню [11, с. 151].

Спираючись на аналіз етимології і змісту приховування злочинів, вчені приходять до неоднозначних висновків про змістовну сторону протидії і її співвідношення з приховуванням злочину [8, с. 188].

Щодо мотивів приховування злочину, то вони можуть бути різними: це і особиста вигода (корисливий мотив), помста або бажання того, щоб злочин не було розкрито (особиста зацікавленість).

Якщо початковим моментом приховування слід вважати вчинення активних дій, спрямованих на приховування злочинця або слідів злочину, то кінцевий момент приховування характеризується низкою обставин, до яких можна віднести: добровільне припинення приховування (за власною волею) злочинця, слідів злочину; припинення приховування, яке зумовлене дією правоохоронних органів (не пов'язані з волею особи), затримання злочинця і притягнення до кримінальної відповідальності; обставини, які ліквідують злочинність діяння (прийняття нового закону, внесення змін до закону, сплив строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за прихований злочин).

У ч. 2 ст. 396 КК України визначається коло осіб, які звільняються від кримінальної відповідальності. До них відносять членів сім'ї чи близьких родичів особи, яка вчинила злочин, коло яких визначено законом. Ця норма є бланкетною й відсилає нас до інших нормативно-правових актів.

До числа близьких родичів належать: батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки [6, с. 283].

У ст. 3 Сімейного кодексу України зазначено, що сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають вказані права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю навіть тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає. Одинокa особa, виходячи із зазначеної норми, теж має права члена сім'ї. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також інших підставах, не заборонених законом, і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства [12, с. 16–17].

У пункті 11, ст. 32 Кримінально-процесуального кодексу України, перекладеному російською мовою, поняття «близькі родичі» тлумачиться так: батьки, подружжя, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки [13, с. 119].

Відповідно до ч. 1 п. 1 ст. 3 КПК України близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син,

дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Як бачимо, законодавець значно збільшив коло осіб, які визнаються членами сім'ї та близькими родичами. А це означає, що такі особи можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 396 КК України.

За радянським кримінальним законодавством факт родинних відносин не враховувався при визначенні кримінальної відповідальності за приховування і недонесення. Не розглядається цей факт і як обставина, яка пом'якшує відповідальність за ці злочини. Особи, які знаходились у родинних відносинах із винним, який вчинив злочин, несли кримінальну відповідальність за приховування і недонесення на загальних підставах.

Н. С. Таганцев, коментуючи «Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 року, звертає увагу на ст. 128, яка звільняла від кримінальної відповідальності за приховування і недонесення осіб, які перебували в близьких родинних зв'язках із особою, яка вчинила основний злочин. При цьому закон розрізняв: близьких родичів, до яких належали подружжя, батьки і діти, висхідні і нисхідні родичі, брати і сестри; причетні до цієї категорії зовсім звільнялися від відповідальності. До другої групи належали близькі свояки до другого ступеня включно, які, отримавши від особи, яка вчинила злочинне діяння, виховання або іншим способом вчинила щодо нього благодійність; причетні до даної групи у випадку, коли за саме злочинне діяння настає смертна кара або каторга, карались, але з меншим рівнем покарання, а в інших випадках теж звільнялися від відповідальності [14, с. 808].

Щодо цього питання у літературі немає єдиної точки зору. Багато науковців підтримують думку законодавця стосовно не притягнення до відповідальності за приховування родичів винного.

Наприклад, М. Х. Хабібুলін вважає, що за загальним правилом притягувати до кримінальної відповідальності за заздалегідь

необіцяне приховування і недонесення близьких родичів винного є недоцільно [15, с. 78–79]. Цю точку зору підтримує А. О. Данилевський [16, с.13].

В. С. Гелашвілі пропонує виключити кримінальну відповідальність за заздальгідь не обіцяне приховування, вчинене не тільки близькими родичами, але й особами, які фактично перебувають у шлюбних стосунках [17, с. 59–60].

М. І. Ковальов пропонує ввести кримінальну відповідальність за приховування близьких родичів, які скоїли особливо небезпечні злочини проти держави або деякі інші тяжкі злочини, і вважає, що відміняти відповідальність за ці злочини не слід через їх підвищену суспільну небезпеку [18, с. 106].

Варто згадати слова відомого мислителя В. Соловйова, які можна віднести до приховування, що здійснюється родичами, який зазначив: «Найвища моральність не дозволяє мені бути байдужим до того, що мої близькі безперешкодно стають убивцями та убійними, крадіями і обкраденими, і щоб суспільство, без якого жодна людина не могла жити і вдосконалюватися, підлягало небезпеці руйнування, така байдужість була б явною ознакою моральної смерті» [19, с. 387].

Висновки. Суспільство може нормально функціонувати тільки за умови виконання всіма його членами певних обов'язків. Людина, яка перебуває у цій системі, стає необхідною ланкою її функціонування, вона повинна не тільки сприяти розкриттю злочину, але і попереджати настання небезпечних наслідків, які виникають з боку інших людей.

Підсумовуючи викладене вище варто зазначити, що закріплені в чинному КК України звільнення від кримінальної відповідальності родичів винного є досить гуманним, тому законодавцю слід внести певні зміни до ст. 396 КК України.

На основі проведеного аналізу складу заздальгідь не обіцяного приховування доцільно викласти ст. 396 КК України в такій редакції:

«Стаття 396. Приховування злочину і злочинця.

1. Заздальгідь не обіцяне приховування тяжких злочинів, а також особи, яка його вчинила з корисливої, або іншої особистої зацікавленості, –

карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або арештом до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років.

2. Заздалегідь не обіцяне приховування особливо тяжких злочинів, а також особи, яка його вчинила з корисливої, або іншої особистої зацікавленості, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

Примітка: Особа не підлягає кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину і злочинця, вчинене членами сім'ї чи близькими родичами особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом.

1. *Николайчук И. А. Сокрyтия преступлений как форма противодействия расследованию: автореф. дис. на соискание научной степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И.А. Николайчук. – Воронеж, 2000. – 47 с.*
2. *Левічев Д. П. Класифікація способів приховування злочинів і її роль у розкритті та розслідуванні злочинів / Д.П. Левічев // Тези доповідей і наукових повідомлень. – 2007.- Харків. – С. 13-17.*
3. *Таганцев Н.С. Русское уголовное право : лекции / Н. С. Таганцев. – 2-е изд., перераб. - СПб. Часть общая. – Т. 1. – 1902. – 816 с.*
4. *Бушуев И. А. Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство - / И. А. Бушуев. – М. : Юридическая литература, 1965. - 140 с.*
5. *Хабибулин М. Х. Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство по советскому уголовному праву / М. Х. Хабибулин. – Казань. : Изд – Казанского ун-та, 1984. - 136 с.*
6. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І Хавронюка.- 7-ме вид., переробл. та допов.- К.: Юридична думка, 2010.- 1288 с.*
7. *Свинарева Е. А. Прикосновенность к преступлению / Е. А. Свинарева // Весник Владимирского юридического института. – 2009. – № 2(11). – С. 137–142.*
8. *Челобитников М. Изобличение укрывателей убийств / М. Челобитников // Законность. – 2007. – № 3. – С. 19–20.*
9. *Смирнов В. Г. Понятие прикосновенности по советскому уголовному праву / В. Г. Смирнов – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1957. – 129 с.*

10. Васильев А. А. Уголовно-правовая характеристикаприкосновенности к преступлению: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. А. Васильев - Екатеринбург, 2009. – 27 с.
11. Семенов В. В. Поняття і види способів приховування злочинів / В. В. Семенов // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : збірник наукових праць. – Х. : Право, 2008. – Вип. 8. – С. 148–153.
12. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : науково–практичний коментар. – К. : Ін Юре, 2003. – 528 с.
13. Уголовные кодексы УССР и РСФСР. Сравнительный текст и комментарий / [под ред. М. Е. Шаргея, С. А. Пирогова, Ю. П. Мазуренко]. – Х. : Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1929. – 158 с.
14. Таганцев М. С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть общая. / М. С. Таганцев. – Вип. 2. – Санкт–Петербург, 1888. – 974 с.
15. Хабибулин М. Х. Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство по советскому уголовному праву / М. Х. Хабибулин. – Казань : Изд – Казанского ун–та, 1984. – 136 с.
16. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. О. Данилевський. – К., 2009. – 20 с.
17. Гелаишвили В. С. Зарание не обещеном укрывательстве, совершенном родственниками виновного / С. В. Гелаишвили // Весник Московского у–та, Сер. II. Право. – 1980. – № 1. – С. 59–63.
18. Ковалёв М. И. Ответственность за укрывательство преступлений в уголовном законодательстве США и Англии / М. И. Ковалёв // Саратовский юридический институт. Учёные записки. – Саратов. : Коммунист, 1956. – Вып. № 4. – С. 86–105.
19. Макаров А. Д. Уголовная ответственность за прикосновенность к преступлению : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Макаров Анатолий Дмитриевич. – М., 2004. – 180 с.

Смушак О.М. Реалізація кримінально-правової політики у сфері відповідальності за приховування злочину

У науковій статті досліджено особливості правового регулювання одного з видів інституту причетності до злочину – приховування злочину. Розглядаючи його правову природу, пропонується поняття «приховування злочину». З врахуванням наукових досліджень теорії кримінального права, здійснює його аналіз.

Ключові слова: причетність до злочину, кримінально - правова політика, приховування злочину, близькі родичі, члени сім'ї, співучасть у злочині.

Смушак О.М. Реализация уголовно-правовой политики в сфере ответственности за укрывательство преступления

В статье проводится анализ одного из видов института прикосновенности к преступлению – укрывательство преступления. Предлагается понятие укрывательства преступления, рассматривая его правовую природу, с учетом научных исследований теории уголовного права, осуществляет анализ и вносит предложения относительно его законодательного регулирования.

Ключевые слова: прикосновенность к преступлению, уголовно-правовая политика, укрывательство преступления, близкие родственники, члены семьи, соучастие в преступлении.

Smushak O. M. Implementation of the criminal law policy in the sphere of responsibility for the concealment of a crime

The dissertation is devoted to the problems of forming and realization of today's policy of criminal law in Ukraine.

New theoretical principles are formulated according to the results of the investigation and the essence of certain principles and terms is specified being applicable in science, practice and improving of legislation.

The analysis of the implementation of penal policy in the area of responsibility for involvement in the crime is revealed in the article. Features of criminalization and decriminalization of different Institutes of involvement in crime are specified in particular. The author, considering the legal nature of the Institute of involvement in crime, taking into consideration the research of theory of criminal law, gives his own vision for its interpretation. Criminal liability for involvement in the crime in the penal policy of the state is a means of ensuring the inevitability of punishment and prevention of crime. It serves as a clear design of criminal responsibility. The absence of regulation ensuring of the protection of public relations, benefits and interests of activity that constitute involvement in a crime in the valid legislation on criminal liability, is a gap that needs filling by appropriate legal regulation. The ways of filling given gaps is suggested in the article by the author. Scientifically based offers to ensure proper regulatory settlements of the institution of involvement in crime by making changes and additions to the Criminal Code of Ukraine are worked out.

Debatable issues that arise in determining liability for concealing the crime need more thorough research. As of today hiding Institute aims to promote the prevention of socially dangerous acts expose the perpetrators and identify latent crimes.

The work has applied importance and helps to the sanction of questions of qualification of the crime, competition of norms and restriction of adjacent bodies of crime that is important for correct application of legal standard. The theoretical and practical proposition, conclusions and recommendations contained in the work, are enough reasonably and affirmed by results of the carried out research.

Keywords: involvement to the crime, criminal and law policy, concealment, connivance, non-disclosure, complicity in the crime.